

Kolejka, Josef

**Idea slovanské solidarity za druhé světové války : (k činnosti
Všeslovanského výboru v Moskvě)**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1963, vol. 12, iss. C10, pp. [107]-123

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102200>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF KOLEJKA

IDEA SLOVANSKÉ SOLIDARITY ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY*

(K činnosti Všeslovanského výboru v Moskvě)

V minulém ročníku SPFF (C 9, 1962) jsem upozornil v článku „Idea slovanské solidarity v období mezi dvěma světovými válkami“ na skutečnost, že západní buržoazní historiografie často užívá pomluv o „slovansko-sovětském imperialismu“ při líčení průběhu druhé světové války. Jsou to hlavně západoněmečtí publicisté, zejména tzv. „ostforscheri“, kteří se snaží dodat ve svých pracích „vědeckého puncu“ pomlouvám hitlerovských teoretiků a západních politiků o „agresivním panrusismu“ z let 1939–1941, o „bolševickém panslavismu“ z let 1942–1944 a o „neopanslavismu“ z let 1946–1948. Ještě koncem války a po skončení války psávali někteří západní autoři velmi příznivě o slovanských národech. G. R. Gayre dokonce vyzýval ve své knize „Teuton and Slav on the Polish Frontier“ (London 1944) Poláky a Českoslováky k utvoření nějaké „panslovanské unie“, namířené proti německé rozpínavosti. Také Hugh Seton-Watson souhlasil se „slovanskou vzájemnou solidaritou“ proti Německu. Rovněž Francouz A. Mousset psal o slovanských národech v knize „Le monde Slave“ (Paris 1946) velmi příznivě. Avšak později přejímali Watson i Mousset a další západní autoři stanovisko protisovětské a protikomunistické politiky NATO-koncepce. A přišla doba západoněmeckých „ostforscherů“ a revanšistů, kteří dokazovali, že „panslavismus“ znamená „Weltgefahr“, že Sovětský svaz a komunisté „zneužili slovanskost“, že dnešní „rozdělení Evropy“ a vznik socialistických států je „staré spiknutí“, připravované buď Polskem nebo Ruskem již od 18. století. Také v USA se často naznačují paralely mezi carským a „sovětským panslavismem“ a tvrdí se, že v roce 1941 se zrodila „nová panslavistická idea“; Všeslovanský výbor byl prý „Stalinovým vynálezem“. Podobně se vyslovil o Všeslovanském výboru také Djilas v knize „Susreti sa Stalinom“ (vydané v r. 1961 v USA) Navíc pak Djilas pomlouvá Všeslovanský výbor jako „beznadějnou instituci“, kterou prý sovětská politika zaměřovala na „zaostalejší vrstvy“ západních a jižních Slovanů.

Kupodivu věnovali marxističtí historikové až dosud málo pozornosti činnosti Všeslovanského výboru a propagaci ideje slovanské solidarity komunistickými stranami za druhé světové války. Překvapuje, že např. v knize sovětského historika V. Klokova (Bor)ba narodov slavjanskich stran protiv fašistskich porabotitelej) zůstala činnost Všeslovanského výboru bez povšimnutí. U nás se zabýval touto otázkou až dosud Jozef Hroziencič (Historický časopis 1960, č. 2–3) a Č. Amort.

☆

Postavení slovanských národů za druhé světové války přímo nutilo k tomu, aby se užívalo v boji proti fašistickým okupantům hesel slovanské solidarity a aby

byl konečně v létě 1941 založen Vseslovanský výbor. Viděli jsme již v druhé polovině 30. let zřetelnou souvislost mezi nástupem Hitlera k moci a rozšířením propagace slovanské solidarity u nás, v Sovětském svazu, v Jugoslávii, v Bulharsku i v Polsku.

Od roku 1938 či 1939 začali nacisté postupně uskutečňovat svá dřívější hesla o „slovanské méněcenné rase“ a postupně přestávali dělat „ceremonie s tak nicotnými a bezcennými živly jako jsou Poláci, Češi a jim podobní...“¹ Zpočátku ovšem postupovali nacisté „takticky“ a uchylovali se k tradiční „nordické lsti“: Göring se objímal v letech 1935—1938 s Beckem, německý tisk nazýval v roce 1939 Jugoslávii „přátelským sousedem“, o Bulharech se psalo v letech 1940 až 1941 jako o starých „frontových přátelích“ (připomínalo se spojenectví za první světové války), slovenským a charvátským quislingům se činili úklony a lichotilo se ukrajinským fašistickým nacionalistům. Zároveň se však připravovaly plány na podmanění a likvidaci národů „východní“ Evropy už od r. 1938.

První přišli na řadu Češi. Již v roce 1939 se diskutovalo v nacistických kruzích o problémech vystěhování Čechů „na východ“.² Jestliže nacističtí okupanti ponechávali v tzv. protektorátu až do začátku roku 1941 část české správy a nevolili ostřejší formy své kontroly na Slovensku, činili tak proto, aby v letech 1939 až 1941 nezbudili nedůvěru svých satelitů či příštích obětí. Zato v dobytém Polsku řádili němečtí okupanti bez skrupulí — jako v kolonii. Polské území bylo zčásti připojeno přímo k říši a ve zbylé části zvané General Gouvernement měly být dány polskému lidu „pouze neveliké možnosti žítí“. Podle Himmlerových směrnic připravovalo se poněmčení „rasově vhodných“ osob a deportace „nevhodných“ Poláků s cílem, že do deseti let (po „vítězné“ válce!) bude zlikvidováno 8 mil. Poláků ve „východních provinciích“ Německa a dalších 15 mil. v GG.³

Už na podzim 1939 počítali nacisté s tím, že GG se stane spolu s Východním Pruskem „vysunutým předpolím“ pro wehrmacht, že se stane územím „výpadu“ proti Sovětskému svazu. Z celé ideologie nacistické strany nutně vyplývalo, že hitlerovské Německo nedodrží pakt o neútočení ze srpna 1939. Po vítězství nad Francií v roce 1940 připravovali nacisté cestu pro svůj „Drang nach Osten“. Vynutili si vstup svých vojsk do Rumunska a pak i do Bulharska a zajistili si vliv i v Jugoslávii, která rovněž přistoupila k ose. Když byla profašistická Cvetkovičova vláda svržena koncem března 1941 a když nová vláda zaujala proanglickou orientaci, zahájili němečtí a italská agresori 6. dubna válku proti Jugoslávii. Vítězní okupanti pak utvořili z větší části Charvátska a Bosny-Hercegoviny tzv. „nezávislý charvátský stát“ a nastolili v okleštěném Srbsku loutkovou vládu. Jižní část Jugoslávie anektovala Itálie, severovýchodní území bylo připojeno k Německu (Slovinci měli být vystěhováni),⁴ další severní oblasti uchvátilo Maďarsko a jihovýchodní území (Makedonie) dostalo Bulharsko.

Pod německé jho se dostalo nakonec i Bulharsko, jehož monarchicko-fašistická vláda se připojila v březnu 1941 k ose a zúčastnila se německé okupace v Jugoslávii a v Řecku. Fašistická bulharská vláda dokonce vyhlásila válku USA a Anglii; k podobnému kroku vůči Sovětskému svazu se neodvážila vzhledem k náladám obyvatelstva. „Spojenectví“ bulharské fašistické vlády s Německem znamenalo ve skutečnosti německou okupaci Bulharska; za dobu války bylo vyvezeno z Bulharska do Německa velké množství potravin a surovin v ceně 70 miliard leva — pochopitelně nezaplacených.⁵

„Vyčištění“ Balkánu bylo již přímou součástí německých příprav útoku proti Sovětskému svazu. Ještě před okupací Československa a před vpádem do Polska

využívali nacisté fašistických elementů ukrajinské bílé emigrace a z ukrajinských menšin v Československu, Rumunsku a hlavně v Polsku k protisovětským provokacím, vábíce je k této činnosti ideou „Velké Ukrajiny“.⁶ Ve skutečnosti byl zahrnut také ukrajinský národ do nacistických plánů na likvidaci národů střední a severovýchodní Evropy, kde měl být vytvořen nový německý „Lebensraum“.

Dovídáme se o tom z direktiv „reichsführera SS“ Himmlera z let 1939—1940 a hlavně pak z tzv. Generalplan-Ost, vypracovaného v letech 1941—1942. Podle první verze z podzimu 1941 se počítalo s tím, že po „vítězné válce“ bude postupně vystěhováno z „východní“ Evropy 31 mil. osob a poněmčeno 14 mil. Podle tohoto „východního plánu“, podle dalších Himmlerových směrnic a podle rozsáhlého elaborátu vedoucího nacistického úřadu pro rasovou politiku dr. Wetzla k tomuto plánu — týkalo se vystěhování či poněmčení Čechů, Poláků, Slovinců, Estonců, Lotyšů, Litevců, Ukrajinců, Bělorusů a Rusů⁷ (vedle Židů a části Francouzů z Alsaska-Lotrinska). Nebyl žádných důvodů nevěřit, že by nacisté nesplnili tyto své cíle, kdyby byli zvítězili.

Nacisté ovládli v letech 1939—1941 vlastně celou Evropu (ponechali na pokoji „neutrální“ Švýcarsko, využívající obratně svých velkých i malých „spojenců“ — totiž Maďarska (uspokojeného zábery jižního Slovenska, Zakarpatské Ukrajiny, Sedmihrad a Banátu), Rumunska (jehož fašistické vládě slibovali nacisté podíl z příští ruské kořisti) a Bulharska. Spojenectví fašistických vlád Rumunska a Maďarska s Hitlerem — to byl další faktor, nutící Čechy, Slováky, Poláky a jugoslávské národy k novému pěstování slovanské vzájemnosti. Objektivní situace pochopitelně nepůsobila automaticky na vědomí okupovaných národů. Popravdě řečeno měla propaganda slovanské solidarity v letech 1939—1941 celou řadu překážek. Nebyl jasný charakter první fáze války a Kominternu se zdržovala od přímé kritiky německého nacismu.⁸ Protože sovětská vláda dodržovala pakt o neútočení, spoléhalo se více či méně (zejména silně v Polsku) na Západ. V lidu však trvala „víra v Rusko“.

Sovětský svaz a komunistické strany v letech 1939—1941

Sovětský svaz uzavřel s Německem pakt o neútočení (v srpnu 1939) proto, aby se vyhnul nebezpečí bezprostředního útoku hitlerovců (který by určitě Západ podporoval) už v létě či na podzim 1939. Nezbytná byla ze strany sovětské vlády i opatření ze 17. září, totiž obsazení tehdejších východních oblastí Polska s převážně ukrajinským a běloruským obyvatelstvem. Sami Němci činili tehdy upozornění, že Poláci se dostali do „říše“, a „tak přesunul (Sovětský svaz) všechnu odpovědnost za budoucnost Polska na Němce a zároveň je (Němce) poháněl k krokům, které nebyly příznivé ani politice uklidnění polského lidu, ani smíru Německa se západními protivníky“.⁹

Sovětský svaz dodržoval pakt o neútočení, ale neodmítal již v letech 1939 až 1941 pomáhat protiokupantskému boji československého lidu, nabízející tuto pomoc také buržoazní emigraci v Londýně.¹⁰ Složitěji se vyvíjely polsko-sovětské vztahy, a to nejen oficiální. Až teprve na přelomu 1940—1941 se začalo počítat s polskými komunisty v Sovětském svazu. Sovětská vláda umožňovala třem milionům Poláků na Ukrajině a v Bělorusku rozvíjet jejich kulturní život, ale některé kroky proti kulakům postihovaly širší okruh polského obyvatelstva. Jak

známo, dosáhl Sovětský svaz od Rumunska vrácení Besarabie. Koncem roku 1940 nabízela sovětská vláda Bulharsku smlouvu o přátelství a vzájemné pomoci, ale marně. Bulharská fašistická vláda vsadila znovu na falešného koně, přinutila buržoazní slovanofily, aby uznali „konkrétní mezinárodní situaci“ a vzdali se svých kulturních ideálů minulosti,¹¹ a přistoupila k „ose“. Úspěšnější byly snahy sovětské vlády v Jugoslávii, kde si lidové masy vynutily změny ve složení vlády. Obrat v jugoslávské zahraniční politice však přišel pozdě. Ještě neoschnul inkoust na podpisech smlouvy o přátelství Jugoslávie a Sovětského svazu 6. dubna 1941 a hitlerovské hordy už zahájily vpád na Balkán.

Třebaže Sovětský svaz uzavřel s hitlerovským Německem pakt o neútočení a třebaže buržoazní emigrace československá a polská na Západě pomlouvaly sovětskou vládu ze „zrady“, věřilo se u nás i jinde v Sovětský svaz. V listopadu 1939 dostal Beneš z domova zprávu o tom, že „přes smlouvu s Německem je u nás Rusko velmi oblíbené“.¹² Tuto skutečnost potvrzují i četné nacistické „berichty“ z let 1939—1941. Ve známé přehledné výroční zprávě nacistických orgánů „Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren im Jahre 1940“ vypracované pro Berlín se praví o smýšlení našeho lidu a o jeho víře v Sovětský svaz: „V řadách českého národa... bylo dále možno pozorovat silné oživení panslavistického myšlení ve všech vrstvách obyvatelstva. V primitivních všeobecných rysech se panslavismus projevil ve stále rostoucích a neomezených sympatiích k Sovětskému Rusku.“ „Panslavismus“ a důvěra českých lidí (včetně „měšťanských“ i „katolických“ kruhů) ve „velké slovanské Rusko“ byly sicherheitsdienstem hodnoceny v srpnu 1940 jako „základní postoj českého národa“. Také na Slovensku zjišťovala Ústředňa štátnej bezpečnosti „panslavizmus“ a „sympatie k Rusku“.¹³

Komunistická strana Československa podnikla již v roce 1939 některé akce, v nichž upozorňovala na Rusko jako na zemi slovanských národů. V zahraničí pak nabádala v létě 1939 „pracovat také po linii antihitlerovského spojení slovanských národů“.¹⁴ Slovenští komunisté upozorňovali v roce 1939: „Celým Slovenskom sa teraz valí vlna cudzej propagandy proti slovanskej myšlienke.“¹⁵ Sami pak vyjádřili svůj postoj ke slovanské solidaritě začátkem září 1939 vůči Polákům: „Nepůjdeme proti Polákům, Poláci jsou Slované, bratři.“ Rovněž v Čechách vyšly komunistické letáky s podobnými hesly, vyjadřujícími sympatie bojujícím Polákům.¹⁶

Po září 1939 se v propagandě komunistických stran „šetřilo“ s podobnými hesly. Z obsahu ilegálních letáků z let 1939—1940 (a ještě na jaře 1941) je zřejmé, že se stále ještě věřilo v možnost revolučních akcí v Německu a v okupovaném Rakousku. Je pěknou tradicí proletářského internacionalismu naší KSČ, že nabádala i tehdy v prvních letech okupace bojovat proti okupantům „po boku potlačované dělnické třídy německé, rakouské, francouzské a po boku Sovětského svazu“ (konec roku 1939) nebo „po boku s národem polským, rakouským v nerozlučném svazku s německou dělnickou třídou Karla Liebknechta“ (březen 1941). Pozdější vývoj však dokázal, že se tehdy za druhé světové války nedalo počítat s revolučním vystoupením německé či rakouské dělnické třídy.¹⁷

Strategická linie komunistických stran v těch letech nedovolovala rozvinout propagační ideje slovanské solidarity v té míře, v jaké by je byl přijímal lid podmaněných slovanských národů (méně u Poláků) a jaká byla žádoucí vzhledem k nacistickým plánům proti slovanským národům. Hesla o slovanské solidaritě se plně prosadila v propagandě KSČ hlavně až na jaře 1941 — v důsledku události

v Jugoslávii. Naše strana tehdy upozorňovala na možnost vzniku široké protiokupantské fronty potlačených národů: „Pro český a slovenský národ vzniká možnost navázat na tuto frontu. Úkolem je koordinovat, spojit národně osvobozovací hnutí Čechů a Slováků s bojem Srbů, Charvátů, Slovinců a druhých národů ve střední Evropě a na Balkáně, které (Bulhaři, Rumuni i Maďaři) jsou násilně vtahováni pod hegemonií Německa. Ilegální vedení KSC při této příležitosti zároveň poučoval dělníky, že je „nesprávné používat nyní hesla české nebo slovenské »sovětské republiky«. Je však nyní vhodné uplatnit v nacionálním hnutí Čechů a Slováků hesla asi v takovémto všeobecném smyslu: »Za svobodu českého, slovenského národa pod záštitou moci a síly Sovětského svazu«. »Budoucnost malých slovanských národů je pod ochranou Sovětského svazu«. »Veliký ruský národ, který bratrsky pomohl ke svobodě Bělorusům a Ukrajincům a který přátelsky cítí se Srby, Charváty, Slovinci, Bulhary, je bratrem národu českému a slovenskému.«¹⁸ Tato hesla odpovídala náladám a tužbám našeho lidu, jak to poznáváme z citovaných a dalších zpráv nacistických orgánů v „protektorátě“ i na Slovensku. Po událostech na Balkáně na jaře 1941 „žaloval“ šéf slovenské propagandy K. Murgas na komunisty, že se „zakrývají v posledních časech i tzv. rusofilstvom, teda i panslavizmom“.¹⁹

Vůbec se stávalo u nás i na Slovensku postupně od léta 1940 zřejmé, že vítězí východní orientace národně osvobozenického boje, tj. orientace na Sovětský svaz, orientace na spolupráci demokratických sil slovanských národů s ostatními anti-fašistickými silami dalších národů střední a jihovýchodní Evropy. Však i buržoazní odbojové organizace (benešovské) si začaly uvědomovat, že při svém protisovětském zaměření nemohou opomíjet v ideologické práci v zahraničí a doma v okupované vlasti otázku slovanské solidarity. Příslušníci české či slovenské buržoazní emigrace v Londýně sice začali mluvit o slovanské vzájemnosti, ale odmítali uznat hlavní cíl ideje slovanské solidarity za druhé světové války: připravovat své národy k okamžitému aktivnímu boji proti okupantům. Idea slovanské vzájemnosti a solidarity byla živá v prostředí českých a slovenských krajanů v zámoří, hlavně v USA. „New Yorkské Listy“ otiskly 4. května 1940 zprávu o přednášce známého redaktora Arne Laurina („Slovanské problémy včera a dnes“); prý se tehdy mezi lidem uvažovalo, aby se Slované sjednotili a „udělali v Evropě pořádek“.

Mluvili jsme zatím o situaci u nás. V Jugoslávii, kde pokračovaly pročeské sympatie z podzimu 1938 ještě na jaře 1939, došlo podobně jako u nás k projevům pro bojující Poláky v září 1939, třebaže vláda již paktovala s Hitlerem a s Mussolinim. Rusofilství jugoslávského lidu vrcholilo na jaře 1941, kdy se v ulicích Bělehradu volalo ve dnech 26.—27. března: Chceme spojenectví s Ruskem!²⁰ Tradiční rusofilství pokračovalo i v Bulharsku, kde komunisté vyvolali na podzim 1940 velkou kampaň za uzavření smlouvy se Sovětským svazem. Stovky vesnic i měst posílaly vládě dopisy a telegramy s žádostí, aby byl přijat sovětský návrh smlouvy o přátelství a pomoci.²¹ Ani v Polsku se nepodařilo vyvolat silné či trvalé protisovětské nálady, tím méně protislovanské vůbec. Ještě před červencem 1941 pronikala do ilegálních letáků polského levicového odboje hesla o slovanské solidaritě. Krakovští komunisté (v Polsku byla rozpuštěna komunistická strana v roce 1938, ale v některých místech nadále pracovali členové strany pod starým názvem) psali ve svém ilegálním časopise „Polska ludowa“ začátkem června 1940, že po „antikapitalistické revoluci“ vybuduje osvobozená Polská republika novou společnost „v součinnosti se sousedními slovanskými re-

publikami“.²² Ještě před červnem 1941 navázala příslušná sovětská místa styky s polskými odbojovými organizacemi a sovětsí lidé napomáhali rozvíjet hnutí sabotáží, protiněmecké špionáže a ozbrojeného odporu. Na všechny tyto a další činy (mnohé ovšem nebyly pravdivé) poukazovali nacisté v červnu 1941, když „ospravedlňovali“ svůj vpád do Sovětského svazu tvrzením o „panslavistických“ (hlavně ovšem „komunistických“ intrikách sovětské vlády proti Německu).²³

Založení Všeslovanského výboru (1941 – 1942)

Vpád hitlerovských armád na území Sovětského svazu v červnu 1941 vyvolal v celém světě — a především u potlačovaných národů ohromný ohlas. Představitelé slovanských národů zdravili sovětský lid a Sovětskou armádu mimo jiné i hesly o „bratrském ruském národě“. Jugoslávští komunisté tehdy vyzývali svůj lid: „Nyní se řeší osud velikého Ruska a všech Slovanů — Srbů, Charvátů, Slovinců, Černohorců, Čechů, Poláků. Zdivočení hitlerovci chtějí vyhubit slovanské národy! Do zbraně bratři!“²⁴ V červnu 1941 dozrál čas k tomu, aby se protiokupantské hnutí slovanských národů sjednotilo a docílilo tak účinnějších výsledků.

V červenci 1941 se sešli v Moskvě zástupci slovanských emigrací spolu s představiteli slovanských národů Sovětského svazu, aby domluvili založení Všeslovanského výboru a svolání všeslovanského sjezdu. Ten se konal v Moskvě 10. a 11. srpna 1941. Z tohoto shromáždění pak vzešla výzva „K bratrům ujařmeným Slovanům!“, nabádající ke společnému boji slovanských ujařmených národů proti hitlerovskému Německu. Zástupci slovanských národů se sešli v srpnu 1941 proto, aby „proklamovali jednotu a solidaritu slovanských národů v nesmířitelném boji proti odvěkému nepříteli Slovanstva, výbojnému pangermanismu, jehož nejhnusnější a nejodpornější ztělesněním je dnes Hitler a jeho nacistický režim“.²⁵ Ustavením Všeslovanského výboru vzniklo a rozvíjelo se „nové slovanské hnutí“, které se hrdě hlásilo k pokrokovému dědictví velikých slovanských vlastenců-demokratů a které právem prohlašovalo: „Sjednotíme se jako rovní s rovnými!“

Všeslovanský výbor okamžitě zahájil rozsáhlou propagandu a připravoval na jaro 1942 druhý všeslovanský sjezd, který se sešel opět v Moskvě ve dnech 4. a 5. dubna, a to již za mnohem širší účasti. Pravda, nebyly vyčerpány všechny možnosti např. u Poláků — mezi zajatci, vysídlení a hlavně mezi polským obyvatelstvem západní Ukrajiny. Vcelku však právem můžeme tvrdit, že druhý všeslovanský sjezd plně zobrazoval úsilí komunistů a demokratů slovanských národů o vytvoření národní fronty boje proti okupantům. Představitelé jednotlivých slovanských národů právem mluvili tehdy v Moskvě v dubnu 1942 jménem svých národů o utrpení i boji svého porobeného lidu proti fašismu.

S rozechvěním vylechl sjezd projev místopředsedy Všeslovanského výboru, spisovatele Alexandra Kornejčuka (Ukrajinec), o strašném utrpení ukrajinského lidu, jehož ztráty na životech civilního obyvatelstva se odhadovaly za prvních osm měsíců války a okupace až na milión osob. O tom, jak řádili hitlerovští bandité v Bělorusku, hovořil na sjezdu básník Jakub Kolas. Kromě dalších známých Rusů, Ukrajinců či Bělorusů vystoupili na druhém všeslovanském sjezdu za Poláky spisovatelka Wanda Wasilewska a varšavský dělník Alexandr Kotsis, za Čechy Zdeněk Nejedlý, za Slováky Marek Čulen, za Jugoslávce prof. Božidar Maslarić, básník Radul Stijenskiij, veřejný pracovník Djuro Salaj a známý novinář Ivan Regent, za Bulhary pak veřejní pracovníci Stela Blagoeva a F. Kozovski.

Sjezdu došly četné pozdravy jednotlivých slovanských spolků a politických činitelů ze zahraničí (z Anglie a ze zámoří).

Průběh druhého všeslovanského sjezdu v Moskvě v dubnu 1942 svědčil o tom, že idea slovanské solidarity se stala reálnou silou, stmelující slovanské národy k jednomu společnému cíli: porazit hitlerismus a fašismus vůbec. Všeslovanský výbor v Moskvě se stal tak orgánem, uskutečňujícím slovanskou solidaritu: zahraniční slovanské krajské spolky a jejich místní slovanské výbory viděly ve Všeslovanském výboru představitele bojujících slovanských národů, posílaly mu pozdravy, šířily jeho usnesení a pracovaly v duchu těchto usnesení (viz dále).

Zatímco první všeslovanský sjezd vyzýval slovanské národy k obraně před hitlerovskou agresí, připravoval druhý všeslovanský sjezd v dubnu 1942 slovanské národy k útoku proti okupantům. Snad se jeví dnes jako poněkud přehnaný optimismus řečníků jejich vyzývání, aby slovanské národy rozdrtily nacismus ještě v roce 1942. V provolání druhého všeslovanského sjezdu se o tom praví: „Rozdrcení Hitlera musí být cílem všech slovanských národů, nejen Rudé armády. Letošní rok, rok 1942, může a musí se stát rokem rozdrcení lupičské armády fašismu. Všechny síly slovanských národů musí být ihned mobilizovány do boje proti nepříteli!“

Druhý všeslovanský sjezd se sešel v době, kdy Rudá armáda zmařila nacistické plány na „blitzkrieg“, odrazila hitlerovské armády u Moskvy v zimě 1941–1942 a dobyla část ztraceného území. Partyzánské hnutí v Jugoslávii a na okupovaném území Sovětského svazu přerůstaly ve všenárodní válku slovanských národů proti německým či italským agresorům. Kdyby západní spojenci otevřeli v Evropě druhou frontu, jak to slibovali pro rok 1942, pak by byla nepochybně zasazena nacistickému režimu v Německu důležitá rána. Z vojenského hlediska by znamenalo otevření druhé fronty (západní) v Evropě roztržštění sil osy, znemožnilo by to novou ofenzivu nacistů na východě v létě 1942 a naopak by vojenské operace na západní frontě přispěly k zesílení národně osvobozeneckých bojů v okupovaných zemích celé Evropy. Oprávněně tedy vyzýval druhý všeslovanský sjezd všechny slovanské národy ke smělému útoku proti fašistickým uchvatitelům: „Udeřila hodina, kdy všechny slovanské národy musí povstati proti hitlerismu . . . Bratři Slované! Osvobození závisí především na vlastním aktivním boji proti hitlerovským okupantům.“ Dávajíc za příklad hrdinský boj Rusů, Ukrajinců a Bělorusů, na Balkáně pak jugoslávského lidu, obracelo se shromáždění zástupců všech slovanských emigrací v Moskvě s výzvou k jednotlivým okupovaným slovanským národům:

„Poláci, pamatujte, že Polsko je hlavním tábořem hitlerovských hord, že přes Vaši zemi jde hlavní doprava hitlerovských vojsk a zásob na východní frontu! Desorganizujte transport, vykolejujte vlaky, niče německé ešalony!

Češi, pamatujte, že Vaše země je nejdůležitějším arsenálem Hitlerovým! Sabotujte výrobu děl, tanků, střeliva, organizujte stávkový, vyhazujte do povětří vojenská skladiště, maňte vojenské transporty!

Chrabří jugoslávští bojovníci! Získávejte pro partyzánský boj všechny lid, zesilte svá vojska v boji za svobodu! Žeňte z Balkánu fašistické uchvatitele!

Bulhaři! Překažte ničemné plány Hitlerovy na zavlečení Bulharska do války proti SSSR! Podejte ruku svým bratrům Jugoslávčům!

Slovenští vojáci, násilně hnaní do boje proti Sovětskému svazu! Nebojujte proti svým slovanským bratrům, odmítněte bojovat proti Rudé armádě a jejím spojencům! Tvořte bojové družiny, přecházejte na stranu Rudé armády!“

Dále se obraceli shromáždění zástupci slovanských národů na všechny dělníky svých národů, násilně naverbovaných do práce v Německu, aby odmítali pracovat pro Němce a aby žádali návrat k rodinám, aby organizovali stávky, poškozovali válečnou výrobu a ničili fašistické závody.²⁶

Propagace ideje slovanské solidarity a akce za její uskutečnění či přesněji řečeno za její upevnění nabyly v roce 1942 velkého rozmachu a rozsahu. Všeslovanský výbor, resp. jeho jednotlivé národní sekce, připravovaly pro moskevský rozhlas pravidelné vysílání zpráv a relací o své činnosti (nejméně jednou za týden) ve všech slovanských jazycích. Manifest druhého všeslovanského sjezdu a další rezoluce či zprávy o činnosti Všeslovanského výboru i zahraničních slovanských výborů byly šířeny tiskem, periodickými časopisy či letáky nebo i plakáty. Všeslovanský výbor začal vydávat v červnu 1942 měsíčník „Slavjane“, kulturně politický žurnál (s podtitulem „Novaja slavjanskaja politika“), informující o postavení jednotlivých slovanských národů, o jejich boji proti okupantům, o činnosti slovanských výborů v zámorí atd. Rubrika zpráv a četné snímky o zvěrstvech fašistů v okupovaných zemích (většinou nalezené u zajatých či mrtvých nepřátelských vojáků) podává nám dnes důležité materiály o jednom z úseků druhé světové války.

Politici a kulturní činitelé slovanských národů rozebírali v časopise Slavjane otázky slovanské vzájemnosti v minulosti a zdůrazňovali její význam i pro budoucnost (také Beneš přispěl hned v prvním ročníku obšírnou úvahou o spolupráci slovanských národů za první i za druhé světové války, která navazovala na jeho starší „Problémy slovanské politiky“). O slovanské solidaritě se psalo historicky i prakticky také v dalších časopisech, jež postupně vydávaly levé emigrace v Moskvě (polský měsíčník „Nowe Widnokreği“ a čs. týdeník „Československé listy“) nebo v Londýně (čs. týdeník „Nové Československo“); ideu slovanské solidarity dále rozšiřovaly ilegální letáky komunistických stran v okupovaných zemích.

Propagace ideje slovanské solidarity v letech 1941—1942 Všeslovanským výborem v Moskvě a dalšími slovanskými výbory v zámorí (viz o tom dále) posilovala víru lidu porobených slovanských národů a nakonec i všech pokrokových lidí celého světa ve schopnost Sovětského svazu, ve statečnost jeho Rudé armády, v konečné vítězství nad fašismem. Projevy nadšení pro Rudou armádu a vůbec pro Sovětský svaz např. v Americe v roce 1942 napomáhaly upevňovat protihitlerovskou koalici spojenců. I z některých článků tisku buržoazní emigrace (československé a jugoslávské) v Londýně pronikal leckdy obdiv k Sovětskému svazu, když jeho armáda odrazila nacisty u Moskvy a když rozbila desítky fašistických divizí u Stalingradu. Pravdivě zjišťoval časopis „Slavjane“, že „Rudá armáda — to je reálná síla, která dala citům svornosti a příbuznosti slovanských národů konkrétní a zřetelnou formu . . .“²⁷

Propagace slovanské solidarity Komunistickou stranou Československa

Družbu slovanských národů a jejich společný postup proti hitlerismu uskutečňovaly v Sovětském svazu hlavně komunistické strany. Za Čechy a Slováky, jak již bylo řečeno, pracovali ve Všeslovanském výboru prof. Zdeněk Nejedlý, který byl místopředsedou a členem rady časopisu „Slavjane“, dále Marek Čulen a Jan

Šverma. Schůzí Všeslovanského výboru se účastnili i představitelé moskevského vedení KSC.

Představitelé KSČ propagovali ideje slovanské solidarity a pomáhali uskutečňovat rezoluce Všeslovanského výboru, resp. všeslovanských sjezdů nejdříve v řadách československých občanů na půdě Sovětského svazu. Zdálo by se, že to byla lehká a snad i zbytečná práce. Třeba však připomenout, že ani moskevská emigrace nebyla jednotná, že do Sovětského svazu se dostalo přes Polsko v roce 1939 mnoho různých lidí politicky orientovaných na Západ nebo nepoliticky smýšlejících. Londýnská emigrace pak využívala svých diplomatických styků se Sovětským svazem k tomu, aby zabránila propagandě komunistů např. v čs. vojenských jednotkách. Je až neuvěřitelné, jak opatrně musili komunističtí poslanci a senátoři — tedy lidé, jejichž politická práva uznávala londýnská vláda — postupovat zpočátku na besedách s příslušníky čs. vojenské jednotky v Buzuluku, když buržoazní předpisy čs. armády (a ty platily i v Buzuluku) nedovolovaly protifašistickou agitaci.

Nejdůležitější byla ovšem propagace jednotlivých výzev a usnesení Všeslovanského výboru zaměřená na domov, na okupovanou vlast. V tomto směru vykonala naše strana opravdu velmi mnoho užitečné práce. Vysílače „Za národní osvobození“ a moskevský rozhlas v pravidelném českém vysílání seznamovaly náš lid o tvořící se jednotě slovanských národů a o rozmachu jejich protiokupantského hnutí. Byly to především projevy Klementa Gottwalda, z nichž se československý lid dovídal o výsledcích všeslovanských sjezdů v Moskvě. V těchto projevech Komunistická strana Československa vždy zdůrazňovala, že je třeba nejen uznávat ideu slovanské solidarity, ale že je třeba k ní aktivně přispívat. Hned ve zprávě o průběhu prvního všeslovanského sjezdu ze srpna 1941 se říká: „Dnes spočívá hlavní význam slovanské jednoty v boji všeho Slovanstva proti německému nacistickému nepříteli. Slovanské národy nesou nyní hlavní tíhu hitlerovského náporu. Z rukou slovanských národů dostává nyní Hitler první citelné rány. Pro národy porobené Hitlerem, zejména pak pro slovanské, nastoupila chvíle, aby svůj boj za svobodu spojily s bojem ruského, ukrajinského a běloruského národa. To platí také pro nás Čechy.“²⁸ Z moskevského vysílání se československý lid dovídal o vytvářející se jednotě Slovanstva, o dohodě Sovětského svazu s československou a polskou vládou v Londýně, o navázání diplomatických styků s jugoslávskou emigrací apod. Představitelé KSC mohli u příležitosti prvního všeslovanského sjezdu v Moskvě především hrdě hlásit, že „znovu Češi a Slováci stojí vedle sebe, bok po boku, znovu pomáhají mohutnému oddílu slovanských svobodomilovných národů v boji proti německému uchvatiteli“. Mohli rovněž zároveň slíbit, že i naše národy „budou bojovat jako lvi v duchu tradic svých statečných národních předků, snažíce se zasloužit si slávu spolubojovníků hrdinné Rudé armády“.²⁹

Znovu pak u příležitosti druhého slovanského sjezdu v dubnu 1942 připomínali představitelé KSČ našemu lidu, že „nastoupila již chvíle k boji“. Nabádavě a přímo varovně zněla tehdy Gottwaldova slova: „Čechům odpustili, že nebojovali 30. září 1938. Čechům odpustili, že nebojovali 15. března 1939 — ačkoli, přinejmen si to upřímně, nebylo v tom pro nás mnoho cti. Ale Čechům by svět neodpustil, kdyžby nebojovali v roce 1942.“³⁰

Komunisté při této propagaci slovanské solidarity znovu a znovu zdůrazňovali, že základem československé politiky a boje proti okupantům musí být pevné spolenectví se Sovětským svazem a že musí být nastoleny bratrské vztahy mezi

Čechy a Slováky. Oba požadavky uskutečňovali českoslovenští komunisté právě na půdě Všeslovanského výboru a při formování vojenských jednotek v Sovětském svazu. „Náš časopis bude vášnivým hlasatelem a podporovatelem všech snah, směřujících k prohloubení, upevnění a rozšíření přátelství Československé republiky se Sovětským svazem, který je pro nás Čechy, Slováky a Karpatské Ukrajince současně velkým slovanským státem“ — taková byla hlavní myšlenka úvodníku moskevských „Československých listů“ z 10. srpna 1943. „Československé listy“ propagovaly a rozpracovávaly myšlenku „aktivní slovanské vzájemnosti“ proto, neboť v jejím uskutečnění viděly zajištění důstojného postavení našich národů „ve velké slovanské rodině“. Zdeněk Nejedlý připomínal, že „my vždy milovali Rusy a cítili s druhými slovanskými národy“ a že i dnes je silné slovanské uvědomění našeho lidu. Teoreticky rozpracovával ideu slovanské vzájemnosti Jan Šverma, který upozornil na její velké osvobozenecké poslání v nynějším boji proti fašismu. Za nového mezinárodního postavení slovanských národů „nemůže být naše politika jiná než slovanská“. Rovněž Václav Kopecký zdůrazňoval v článku „Češi a Slováci“, že se oba naše národy hlásí k hlavním zásadám slovanství, k rovnosti a bratrství, na kterých bude opřeno pevné a blahodárné státní soužití slovanských národů a budování jejich států.³¹

V duchu citovaných projevů mluvili komunističtí poslanci Gottwald a Šverma, Kopecký, dále Nejedlý, Vlasta Borek a jiní při různých příležitostech — na besedách s příslušníky čs. vojenských jednotek v Sovětském svazu nebo do rozhlasu pro zahraniční vysílání. „Československé listy“, řízené komunisty, referovaly pravidelně o zasedáních Všeslovanského výboru, otiskovaly jeho výzvy, přinášely články předních českých a slovenských politických i kulturních pracovníků o našem bojovém společenství se slovanskými národy sovětského Ruska, s Poláky, s Jugoslávci a s Bulhary. Idea slovanské solidarity napomáhala vytvářet společný postup komunistů i nekomunistů, jak o tom svědčí spolupráce ve Všeslovanském výboru tehdejšího pplk. Svobody, projevy tehdejšího čs. velvyslance Fierlingra — a jak o tom svědčí i spolupráce komunistů a demokratů v Anglii, kde došlo k ustavení Československého výboru pro slovanskou vzájemnost již v únoru 1942. Zásluhu o jeho ustavení mají členové redakce „Mladého (později Nového) Československa“, řízeného komunisty.

Ohlas provolání Všeslovanského výboru

Propagace slovanské solidarity nebyla záležitostí jen zahraničních vedení slovanských komunistických emigrací. U nás byly rozšiřovány manifesty prvního i druhého všeslovanského sjezdu v ilegálním Rudém právu. K provolání druhého sjezdu připojilo Rudé právo tuto doušku: „Všichni musíme slyšet výzvu, všichni ji musíme znát; a nejen znát, ale i jednat podle ní!“ Julius Fučík odpovídal na výzvu druhého slovanského sjezdu slovy: „Můžeme dát jen jedinou odpověď: Učiníme tak! Hodina rozhodujících bitev nadešla!“³²

Manifesty Všeslovanského výboru pomáhaly komunistům ještě lépe se orientovat v hlavních úkolech boje proti okupantům. Viliam Široký vzkazoval členům vedení Komunistické strany Slovenska v důležitém dopise „O charakteru druhé světové války a o úkolech z něho vyplývajících“: „Myšlenka slovanská, jednota slovanských národů na platformě všeslovanského kongresu proti fašistickému germánskému národu musí intenzivně pronikat do každodenní politické činnosti

strany.“ Proti hlasům, nařikajícím, že Slováci jsou malý národ, nepočetný a proti německému obru bezvýznamný, je třeba ukazovat reálnou perspektivu společného postupu všech slovanských a dalších národů. Páteř národa napřímíme a zocelíme tím, že vysvětlíme, jak boj slovenského národa je součástí zejména stře-doevropské a balkánské osvobozovací fronty národů a že „ve svém boji tvoří společnou frontu s národem českým, srbským, charvátským atd.“³³

Hesla o slovanské solidaritě, propagovaná komunisty, byla našim lidem uznávána a přijímána. Silu našeho rusofilství a slovanofilství za druhé světové války potvrzují zprávy Benešových zpravodajů i zprávy nacistických či tisovských orgánů.

Naděšeného přijetí se dostalo manifestům Všeslovanského výboru v Jugoslávii. Jugoslávští partyzáni přijímali výzvy moskevského Všeslovanského výboru a v duchu hlavního hesla prvního všeslovanského sjezdu vedli svůj hrdinný boj proti německo-italským uchvatitelům: spravedlivě spláceli okupantům za jejich zvrstvá, spáchaná na srbském, slovinském a charvátském lidu. Hesla I. všeslovanského sjezdu odpovídala i cílům polského lidu, který zahájil již v letech 1940 až 1941 v jednotlivých oblastech okupované vlasti partyzánské hnutí. Silné rusofilství bulharského lidu nedovolovalo prodejným Koburkům a protinárodní vládě B. Filova vést válku proti Sovětskému svazu.

Komunisté v Polsku, v Jugoslávii a v Bulharsku vydali v srpnu a v září 1941 zvláštní letáky s textem I. všeslovanského sjezdu. Stalo se v Jugoslávii, že jedna skupina srbských partyzánů při čtení manifestu ihned přísahala bojovat až „do konečného vítězství Slovanů“ a do konečného zničení německého a italského fašismu. Bulharští komunisté upozorňovali svůj lid, že „nelze již více trpět (v Bulharsku) hitlerovské bandy, které kradou náš chléb a které chtějí zlikvidovat Rusko a celé Slovanstvo . . .“ Významné byly výzvy bulharských komunistů ke sbratřování bulharských vojáků s jugoslávskými partyzány. Dokonce i řečtí Makedonci, kteří bojovali v odbojových organizacích EAM, si ustavili v roce 1943 „Slovanskou makedonskou frontu“.³⁴ V Polsku zdůrazňovala nově ustavená Polská dělnická strana (PPR) hned ve svém prvním svolání spolupráci slovanských národů proti novodobému „křížáckému jařmu“ a nabádala ke společnému boji. „Polský národ není osamocen ve svém boji za svobodu. Ve společné frontě s námi bojují o osvobození všechny slovanské národy. Nechtějí být a nikdy nebudou Hitlerovými otroky ani Češi a Slováci, ani Srbové, Charváti, ani Bulhaři, ani my Poláci. Zároveň s velkým národem ruským vstupujeme všichni do svaté války za osvobození Slovanů z hitlerovského jařma.“³⁵

Hesla slovanské solidarity se uplatnila hlavně v partyzánském hnutí ve všech slovanských zemích; některé oddíly byly nazývány „Za osvobození Slovanů“ apod. Mnohé partyzánské oddíly uskutečňovaly slovanskou solidaritu již svým složením. Na půdě Sovětského svazu bojovaly v četných oddílech vedle Rusů, Ukrajinců a Bělorusů také skupiny Slováků a Poláků — a podobně zase Rusové, Ukrajinci či Bělorusové se proslavili jako velitelé či komisaři a v jiných funkcích v různých oddílech na území Polska a Československa. Ve Slovenském národním povstání bojovaly i menší skupinky Bulharů a Jugoslávčů. Rovněž v partyzánském hnutí v Jugoslávii se účastnili i příslušníci českých a slovenských menšin: do jugoslávských partyzánských oddílů se dostali i čeští lidé, kteří utekli z „totálního nasazení“ z Německa (z Rakouska). Bojovali tu i Poláci, kteří se dostali do Jugoslávie přes Maďarsko. Důležitá byla účast Bulharů, kteří přeběhli z okupačních vojenských jednotek v Makedonii. Osvobozovací postup Sovětské armády

do Polska, Bulharska, Jugoslávie a Československa, po jejímž boku šly i jednotky polské, bulharské, jugoslávské či československé, dál se již ve znamení hesel slovanské solidarity a spolupráce.³⁶ Nacistické úřady bedlivě sledovaly účinek propagandy hesel slovanské solidarity a činily různá opatření policejní a „ideová“ („Liga proti bolševismu“, Vlasov aj.).

Činnost slovanských krajanských spolků v zámoří

Jak již bylo zmíněno, přijaly za své výzvy Všeslovanského výboru i četné krajanské spolky slovanských národů v zámoří. Účast slovanských vystěhovalců v hnutí za jednotu a spolupráci slovanských národů za druhé světové války a po jejím skončení nebyla nevýznamná. Už sám počet příslušníků slovanských vystěhovalců v USA, kterých se odhadovalo kolem roku 1938 na 9 mil. (sami američtí Slované udávali za druhé světové války, že jich je skoro 15 mil. osob!), dává tušit, jaký vliv mohla mít a měla jejich činnost v letech 1941—1945.³⁷

Slovanské krajanské spolky v USA, v Kanadě a v Latinské Americe vystupovaly jako protifašistické organizace, usilující o vytvoření a o prohloubení protihitlerovské koalice. Slovanské spolky se po roce 1941 sdružovaly a vytvářely po vzoru Všeslovanského spolku své místní slovanské výbory, přijímající a rozšiřující zároveň usnesení I. i II. všeslovanského sjezdu. V USA vznikl dokonce i americký „všeslovanský výbor“, který sliboval druhému všeslovanskému sjezdu v dubnu 1942 v Moskvě, že bude mobilizovat 15 (!) miliónů amerických Slovanů (americké slovanské výbory začali v letech 1941—1942 podporovat i ti občané slovanského původu, kteří byli jinak již úplně asimilováni) pro válečnou výrobu a pro frontu proti hitlerovskému Německu. Pozdravy jednotlivých slovanských spolků z USA, posílané tehdy do Moskvy, vyjadřovaly zároveň vůli zámořských Slovanů, většinou již naturalizovaných Američanů či Kaňadanů nebo Australců, podporovat morálně i hmotně Sovětský svaz a slovanské národy, upevňovat protihitlerovskou koalici a dosáhnout brzkého vítězství nad fašismem.

Manifest II. všeslovanského sjezdu v Moskvě se setkal s jednomyslným souhlasem zahraničních slovanských spolků a stal se podnětem k dalšímu prohloubení jejich politické činnosti. V USA se konal ve dnech 25.—26. dubna 1942 první sjezd amerických Slovanů. O průběhu tohoto sjezdu napsal do časopisu Slavjane zprávu Adolf Hoffmeister, který podrobně vylíčil nadšení tří tisíců delegátů, když se četly telegramy, připomínající hrdinství Rudé armády a celého Sovětského svazu. „Bouře potlesku dlouho neutichala. Všichni vstali, potlesk znovu a znovu otřásal sálem. Tam na válečné pole v Sovětském svazu zalétaly myšlenky všech přítomných bez výjimky. V této lásce k sovětským hrdinům bylo prvé sémě sjednocení . . . A opět, když Slovák Štefan Zeman, sekretář sjezdu, prohlásil, že přišel telegram z Kujbyševa, tu pouhý název sovětského města znovu elektrizoval masy . . .“³⁸ Na tomto sjezdu byl vyhlášen „den amerických Slovanů“ na 21. června 1942, kdy byla po celé Americe popularizována pomoc Američanů evropským Slovanům a zejména Sovětskému svazu.

Akce z 21. června 1942, při které se pořádaly ve všech významnějších městech až desetitisícové manifestace, byla důležitá především v tom směru, že se američtí Slované tehdy dožadovali rezolutně otevření druhé fronty v Evropě. Např. v provolání konference v New Yorku se mimo jiné pravilo: „Horoucí pozdravy posíláme lidu Sovětského svazu, Polska, Jugoslávie a Československa, jehož neobyčejný odpor proti zrádnému vpádu hord Hitlera a Mussoliniho vzbuzuje nadšení celého světa . . . Dnes se připojujeme k projevům Roosevelta, Churchila a Molo-

tova za otevření druhé fronty v Evropě v roce 1942, aby tak byl letos zasazen hitlerovcům a fašistům takový úder, který by je smetl s povrchu zemského . . .“³⁹ Na mítinzích amerických Slovanů 21. června vystupovali i přední američtí politikové, kteří si tak zabezpečovali přízeň budoucích voličů. President USA F. D. Roosevelt se tehdy vyslovil velmi uznale o akcích amerických Slovanů na podporu a za vítězství protihitlerovské koalice. Američtí Slované se zasloužili o to, aby byl v roce 1944 znovu zvolen Roosevelt, jehož osoba dávala záruku další účasti USA v protihitlerovské koalici.

Při hodnocení hnutí amerických Slovanů, resp. jejich organizace „kongresu Američanů slovanského původu“, je třeba podtrhnout zejména aktivní účast demokratických Poláků, kteří zastávali ve slovanském hnutí řadu čelných funkcí a kterým se podařilo vcelku paralyzovat protisovětské tendence londýnské emigrační polské vlády v letech 1943—1944. Naproti tomu v některých státech jižní Ameriky mnohdy převažoval v těch letech v polských koloniích vliv londýnské reakce, což ztěžovalo rozmach hnutí slovanských spolků. Vůbec měli Slované v Latinské Americe ztíženou práci, protože fašistické a polofašistické režimy zejména v Argentině, Paraguayi a Bolívii nedovoľovaly slovanským přistěhovalcům rozvinout důsledné protifašistické slovanské hnutí.

V Chile, Peru, Ecuadoru a na Kubě byla sice dána úplná shromažďovací svoboda slovanským přistěhovalcům, ale slovanské kolonie tu pozůstávaly z maloměstských obchodnických vrstev, které poslaly do Evropy něco peněz, ale nevytvořily všeslovanské protifašistické hnutí. To se podařilo v Uruguayi a v Brazílii, kde slovanské skupiny tvořili hlavně rolníci, dělníci a obchodníci, kteří vytvořili organizačně i politicky slovanskou jednotu. I v Argentině byly všechny předpoklady k tomu, aby tam vzniklo organizované a široké hnutí, jež přijímalo výzvy a úkoly Všeslovanského výboru v Moskvě. Avšak zatímco v Uruguayi se podařilo vytvořit v roce 1942 koordinační slovanský výbor (nazvaný později Svaz slovanských pracujících) a v roce 1943 se tu konal slovanský kongres pro celou jižní Ameriku, argentinská vláda zakázala pořádání tohoto všeslovanského sjezdu (na zákrok německého vyslance a představitele polské emigrační vlády v Londýně!) a nakonec v roce 1944 zakázala činnost argentinského slovanského výboru a zatkla jeho členy.

Také mezi australskými slovanskými vystěhovalci (žilo jich tu kolem 50 000) měla svolání Všeslovanského výboru živý ohlas, jak o tom svědčí dopisy slovanských spolků z různých australských měst (a také z Nového Zeelandu) do Moskvy. Slovanský svaz se ustavil v roce 1944 také v Jerusalemě; sdružoval menší skupiny hlavně Rusů, Bulharů, Poláků a Čechů, roztržštěných na Blízkém východě.

Plány „slovanských konfederací“

Všeslovanský výbor měl za války konkrétní cíle: přispět k porážce hitlerovského Německa. K tomu nepotřeboval „formulovat nové teorie“, jak to později vytýkal činnosti Všeslovanského výboru Bencš. Představitelé Všeslovanského výboru, resp. jeho národních sekcí kladli důraz především na osvobození a obnovení státní samostatnosti porobených slovanských národů. Odmítali proto neplodné úvahy, zabředávající se do starého nacionalismu, jako byly některé projevy o „všeslovanské konfederaci“ nebo o „slovanském bloku — a také návrhy

na československo-polskou konfederaci, kterou uzavřela čs. a polská buržoazní emigrace v Londýně v roce 1940.

Jak je známo, byly čs.-polské plány na konfederaci součástí plánů britského ministerstva zahraničních věcí o středoevropské federaci „mezi Německem a Ruskem“ se zřetelnými protisovětskými cíli. Komunisté tyto plány odmítali a na londýnské půdě prosazovali spolu s polskými demokraty zásady Všeslovanského výboru. Komunisté a demokraté v československém a polském táboře na britské půdě odmítli i návrhy člena polské tzv. Národní rady gen. L. Żeligowského, který rozvíjel v knize „Zapomniane prawdy“ z r. 1943 ideu společného federativního bloku slovanských národů i s Ruskem, který by čítal na 300 mil. obyvatel. Żeligowski sice žádal, aby se Poláci rozhodli pro slovanskou politiku a šli definitivně s Východem, ale zároveň pojímal svou představu „slovanského bloku“ nereálně a nacionalisticky vůči Sovětskému svazu.⁴⁰ Kniha L. Żeligowského vzbudila překvapení a rozpaky především mezi Poláky, kteří jinak nepřestávali diskutovat o federalizačních projektech ve střední a jihovýchodní Evropě. Pravicová většina londýnské emigrace zásadně nesouhlasila se „slovanským blokem“, protože měla svou koncepci „západoslovanské unie“, o níž psal koncem roku 1942 známý fašista Adam Doboszyński v knize „Wielki naród II“. „Západoslovanská unie“ měla zahrnout pod vedením Poláků Čechy, Slováky, Ukrajince, Bělorusy a Litevce (!). Podobnou „západoslovanskou federální unii“ hlásili i čeští reakcionáři-klerikálové v Londýně a propagovali ji ještě v roce 1942 ve zvláštní brožůře.⁴¹

Żeligowski pak rozvíjel svou ideu v pozdějších vystoupeních na půdě polské národní rady v roce 1944, kdy ostře vystoupil proti politice reakční vlády Mikolajczyka-Sosnkowského a kdy žádal změnu kursu vůči Sovětskému svazu. Żeligowski začal nyní chápat „slovanský blok“ především jako dorozumění a jednotu Polska se Sovětským svazem a s Československem na podkladě lidové a demokratické slovanské politiky. Ovšem Żeligowski nepochopil již třídní obsah ideje slovanské solidarity, namířené proti hitlerovskému Německu.

Všeslovanský výbor trval na zásadě samostatnosti slovanských národů (států). Komunista Václav Nosek sice připouštěl možnost utvoření „federace slovanských národů ve střední Evropě“, která by byla v nejužším spojení se Sovětským svazem, při čemž by jednotlivé slovanské státy byly vybudovány na zásadách „nejširší demokracie, sociální spravedlnosti a rovnoprávnosti“.⁴² Proti tomu pravicový sociální demokrat Rudolf Bechyně vystupoval horlivě pro „opravdovou slovanskou federaci“, v níž by mohl pokládat „za svůj domov vedle Prahy nejen Varšavu s Krakovem, nýbrž také Kyjev a Moskvu s Vladivostokem“. Později napsal Bechyně, že se Češi nemají spokojovat s přátelskou smlouvou se Sovětským svazem, ale je třeba hledat k němu „státoprávní poměr“ — Československo se mělo zkrátka a dobře začlenit do Sovětského svazu.⁴³

Objektivně působil Bechyňův návrh až provokativně. Dostalo se mu odpovědi v „Mladém Československu“, které správně odmítlo Bechyňův návrh jako nesprávný, neboť mohl narušit vytvářející se jednotu československého lidu, zahajujícího boj za svou svobodu a státní nezávislost.

* * *

Přehled o názorech na slovanství, na slovanskou solidaritu z období mezi dvěma světovými válkami (viz SPFF C 9, 1962) a v prvním období druhé světové války dokazuje, že Všeslovanský výbor v Moskvě nevznikl v roce 1941 „náhodou“, že

to nebyla „nová taktika“ komunistických stran či sovětské vlády. Ustavení Všeslovanského výboru bylo doslova vynuceno postavením slovanských národů.

Všeslovanský výbor nepotřeboval ke své činnosti nějakou zvláštní „slovanskou ideologii“, ani nevytvářel plány „slovanského bloku“. Jeho úkolem bylo vést slovanské organizace k pomoci a rozvoji protiokupantského boje slovanských národů v rámci antihitlerovské koalice. Idea slovanské solidarity stala se tehdy nejvhodnějším prostředkem mobilizace sil slovanských národů proti nacistickým okupantům. Je ovšem pravda, že se v některých projevech na půdě Všeslovanského výboru i jinde používalo nekriticky frazeologie z období první poloviny 19. století s dosti silným nacionalistickým přízvukem. Na mítinku příslušníků slovanských vojenských jednotek, vytvářených na půdě Sovětského svazu, se mluvilo o nutnosti „boje Slovanů proti Němcům“, nabádalo se „bijte Němce a Maďary bez slitování“ atd. Nezapomínejme ovšem, za jakých okolností došlo k podobným projevům, vyjadřujícím nenávist proti fašismu či nacismu a okupantům vůbec.

Vcelku však komunisté neupouštěli ani za války od svých zásad proletářského internacionalismu. Členy čs. komunistické emigrace v Londýně byli nadále soudruzi německé národnosti, na Slovensku spolupracovali ve straně i maďarští a někteří němečtí soudruzi; však i na schůze Všeslovanského výboru v Moskvě byli zváni členové „Svobodného Německa“. V letech 1941—1944 ovšem nebylo možno komunistickým stranám (československé) trvat na heslech z období před r. 1938 nebo i z let 1939—1940 o společném postupu s německým a rakouským lidem. Zapojení Maďarska a vlastně i Rumunska do systému nacistické válečné mašinerie nepochybně přispělo k tomu, že komunisté českoslovenští a jugoslávští zesílili propagandu slovanské solidarity při rozvíjení protiokupantského boje svých národů. Zároveň však komunisté reagovali na zesílení protimaďarských nálad na Slovensku v roce 1943, když byly odhaleny snahy vládců horthyovského Maďarska zachránit se z tonoucího německého korábu nabídkami separátního míru Londýnu za podmínek zachování jižního Slovenska (a Sedmihrad) v hranicích poválečného Maďarska. Gottwald tehdy vysvětloval, že nejsou správné názory některých Slováků a Karpatských Ukrajinců o „hlavní vině Maďarů“ za okupaci jižního Slovenska. „Hlavní nepřítel náš je Hitler, jsou nacisté.“⁴⁴

Od léta 1944 se začala měnit situace a vznikala možnost rozšíření protihitlerovské koalice i úpravy vztahů slovanských národů k Rumunsku a k Maďarsku. V Košickém vládním programu z dubna 1945 se naznačuje náš vztah k Maďarsku takto: Po napravení krivd, spáchaných maďarskými okupanty, podporovat snahy o přiblížení nového a demokratického Maďarska (stejně jako nezávislého a demokratického Rakouska) k okolním slovanským národům a státům.

Hesla Slovanského výboru v Moskvě za osvobození slovanských národů se plně ztotožňovala s politikou sovětské vlády ve vztahu ke všem podmaněným národům či státům v Evropě a jinde. Sovětská vláda vyhlášovala tyto své válečné cíle: Osvobodit národy od fašistických okupantů a pomáhat jim obnovit jejich národní státy. Sovětská vláda právem odmítla na schůzi Velké trojky v Moskvě v říjnu 1943 různé konfедераční plány, které byly tehdy v protikladu se snahami potlačných národů.

Zásady Všeslovanského výboru přijala i část buržoazní emigrace v Londýně (československá), která se zřekla na nátlak komunistů a demokratů svých plánů. Na konferenci s reakčními Poláky a přijala za hlavní linii čs. zahraniční politiky obnovení státní samostatnosti a její zabezpečení spojeneckou smlouvou se Sovět-

ským svazem (a se státy protihitlerovské koalice). Západně orientovaní politikové ovšem dávali vždy najevo, že se nadále budou držet „Západu“, i když prozatím uznávají i „Východ“. Vcelku však hodnotíme skutečnost, že se benešovská skupina čs. emigrace zapojila do „nového slovanského hnutí“, kladně. Propagace slovanské tradice a rusofilství v dějinách našich národů např. v Hajretově brožurce nebo v některých článcích J. L. Hromádky v amerických krajaných časopisech napomáhaly vytvářet nové vztahy k Sovětskému svazu.⁴⁵

P o z n á m k y

* Článek jsem připravoval pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii v září 1963.

¹ A. Rosenberg, *Mythus von XX. Jht.*, 1939, str. 111 a d.

² V. Král, *Pravda o okupaci* (Praha 1962), str. 162. Viz dále die Vergangenheit warnt (Prag 1960).

³ Podrobně o hitlerovských plánech proti Polákům pojednává Cz. Madajczyk, *Generalna Gubernia w planach hitlerowskich* (W. 1961).

⁴ Saobštjenje o zločinima Austrije i Austrijanaca, Beograd 1947. — Les systèmes d'occupation en Yougoslavie, Belgrade 1963, str. 62.

⁵ Dějiny Bulharska, Praha 1956.

⁶ F. J. Notović, *Nemecko-fašistický Drang nach Osten* podle Mjunchena. Trudy po novoj i novejšej istorii, 1948 (I), str. 237 ad.

⁷ K. M. Pospieszalski, *Hitlerowska polemika z Generalplan-Ost*, Przegląd Zachodni 1958, I, str. 346–369. — A. Dallin, *Deutsche Herrschaft in Russland 1941–1945*, Düsseldorf 1958.

⁸ Kominternu navštěvovala první období druhé světové války jako válku imperialistickou. Novější bádání sovětských historiků potvrzují tento názor, ale polští historikové správně poukazují na skutečnost, že též Kominternu (při které se málo přihlíželo k postavení porobených národů v letech 1939–1940) mohla desorientovat polské komunisty.

⁹ Cz. Madajczyk, c. d., str. 96, pozn. 12.

¹⁰ Č. Amort, *Na pomoc československému lidu*, Praha 1960, str. 48–50.

¹¹ B. Jorov, *Bálgarija i Slavjanstvoto*, Slavjanskij Glas 1937–1940, Sofija 1941.

¹² B. Laštovička, *V Londýně za války*, str. 22, dále u Janáčka, *Dva směry v národno-oslobodvadžom hnutí*, Bratislava 1962.

¹³ J. Hrozičnik, *K otázce slovanské myšlenky v období druhé světové vojny*, *Historický časopis* 1960, str. 445–446.

¹⁴ *Za svobodu českého a slovenského národa* (Praha 1958), str. 103, viz dále str. 152–154.

¹⁵ Hrozičnik, c. d., *Historický časopis* 1960, str. 447.

¹⁶ J. Kolejka, *Čs.-polské vztahy za druhé světové války*, *Slezský sborník* 1961, 4, str. 465.

¹⁷ *Srovnej k tomu u F. Janáčka, c. d., str. 158.*

¹⁸ *Za svobodu českého a slovenského národa*, Praha 1956, str. 152–154.

¹⁹ J. Hrozičnik, *K otázce slovanské myšlenky*, *HČ* 1960, str. 446.

²⁰ F. Čulinović, *Jugoslavija imedju dva rata*, Zagreb 1961, II, str. 219.

²¹ *Dějiny Bulharska*, Praha 1956, str. 270.

²² *Z Pola Walki* 1961, 4, str. 28.

²³ V notě nacistického ministerstva zahraničních věcí z 22. června 1941 se poukazuje na činnost sovětského generálního konzulátu v Praze, na komunistické letáky na Slovensku a v Jugoslávii, na „panslavistickou roušku protiněmeckého štvání“ v Polsku atd. Hitlerovci ovšem zveličovali sovětskou „rozkladnou činnost“.

²⁴ J. Lenov, *Bořba jugoslavského naroda za nezavisimost i svobodu svojej rodiny*, Moskva 1944, 36–37.

²⁵ Kl. Gottwald, *Spisy IX*, str. 51 a 57.

²⁶ Texty provolání všeslovanských sjezdů jsou uveřejněny v knize Č. Amort, *Na pomoc čs. lidu*, Praha 1960, str. 221, 234 ad.

²⁷ *Slavjanc* 1943, č. 1, str. 5.

²⁸ Gottwald, *Spisy IX*, str. 52.

²⁹ V. Kopecký, *Nová etapa protihitlerovského odboje národů Československa*, *Komunističeskij Internacional* 1941, č. 8.

³⁰ Gottwald, *Spisy IX*, 287.

³¹ *Československé listy* (Moskva) 10. 8. 1943, č. 1, dále 15. 9. 1943, 3 aj.

³² Amort, Na pomoc, str. 234.

³³ Za svobodu českého a slovenského národa, 201—202.

³⁴ Uvedené a další příklady jsou vylíčeny na stránkách Slavjane v letech 1942—1944. Další informace o náladách v Jugoslávii viz v citované brožuře B. Lenova. K excerpcei velkého množství jugoslávské literatury (dokumentů) o období 1941—1945 jsem se dosud nedostal. O Bulharsku viz mimo jiné projevy G. Dimitrova (Sáčiněnija) a sbírku dokumentů Govori radiostancijata Christo Botev, Sofija 1958.

³⁵ O náladách v Polsku viz literaturu v mém přehledu Polské dělnické hnutí za druhé světové války, Slezský sborník 1962/4.

³⁶ V. Klokov, Bojba slavjanskich národov protiv fašistskich porabotiteljev, Kyjev 1960.

³⁷ O činnosti zahraničních slovanských spolků a výborů viz zprávy v časopise Slavjane. Stručně přehledy uveřejňoval po válce také náš Slovanský přehled v letech 1946—1948.

³⁸ Slavjane 1942, 4, 42.

³⁹ Slavjane 1942, 2, 61. — Také jinde v zámoří žádaly slovanské spolky již v roce 1942 západní vlády, aby zabýjily válku na evropské frontě.

⁴⁰ Nové Československo (Londýn), 7. 11. 1943, č. 44 — hodnotilo Želigovského knihu jako „směš starých panslavistických myšlenek se silným polským nacionálním akcentem“. Želigovskij vystoupil již v roce 1940 s návrhem „na spolupráci slovanských národů proti Německu — i proti Rusku“!

⁴¹ Podrobně referoval o této knize A. Šnejdárk, K otázce plánu české a slovenské buržoazie obnovit kapitalistické Československo, Otázky národní a demokratické revoluce v ČSR, Praha 1955.

⁴² Mladé Československo (Londýn) 1. 1. 1942, č. 1.

⁴³ Viz k tomu odmítnutí v Mladém Československu 17. 10. 1942, 24. — Také na Slovensku si představovali někteří sociální demokraté, že bude utvořena „slovanská federace“, v níž bude zavedena „tvrdá demokratická diktatura“ (B. Laštovička, V Londýně za války, str. 252—253).

⁴⁴ Gottwald, Spisy XI, 195 a 232.

⁴⁵ Viz k tomu brožury H. Ripky, S Východem a Západem, Londýn 1944; J. Pejret, Češi a Slovanstvo, Londýn 1944; J. L. Hromádka, Mezi Západem a Východem, Praha 1946 (články z let 1943—1945).

ИДЕЯ СЛАВЯНСКОЙ СОЛИДАРНОСТИ ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

(Содержание: Положение славянских народов; Советский Союз и коммунистические партии в 1939—1941 гг.; Возникновение Всеславянского комитета [1941—1942]; Пропаганда идеи славянской солидарности Коммунистической партией Чехословакии; Отклик лозунгов Всеславянского комитета; Деятельность славянских землячеств в заокеанских странах; Планы „славянской конференции“.)

Настоящая статья представляет краткую историю возникновения и деятельности Всеславянского комитета в Москве на протяжении 1941—1944 гг. Мы уже попытались показать межславянские отношения и славянофильство в период между мировыми войнами (SPFF ВU С9/1962). Идея славянской солидарности отразилась также в проявлениях сочувствия представителей болгарского и польского народов во время оккупации Чехословакии в марте 1939 г., в симпатиях чехословацкого народа к борющемуся польскому народу в сентябре 1939 г. и в восторженном отклике чешского, словацкого и польского народов на борьбу югославского народа весной 1941 г. Вторжение гитлеровских армий на территорию Советского союза вызвало у всех славянских народов большой отклик. В июле 1941 г. в Москве собрались представители славянских эмиграций (в большинстве случаев коммунисты) вместе с представителями славянских народов Советского союза, чтобы договорить создание Всеславянского комитета. Всеславянский комитет развернул обширную пропаганду и подготовил три всеславянские съезды. Представители Всеславянского комитета отказывались от бесплодных теорий, впадающих в старый национализм. Целью стремлений Всеславянского комитета и демократической эмиграции славянских народов было возобновление независимости славянских государств и создание их союза на основе равноправия и взаимной помощи. Сотрудничество представителей или же членов отдельных славянских народов во Всеславянском комитете, в земляческих обществах и в партизанском движении — это была предпосылка создания дружеских и союзных отношений между славянскими народами.

